

# ЗАРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО РОБІТНИЧОГО КЛАСУ ТА ОФОРМЛЕННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН У ПЕРІОД ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

**ЛЯШЕНКО Тетяна Михайлівна,**  
*д.політ.н., провідний науковий співробітник  
відділу теоретичних та прикладних  
проблем політології Інституту політичних  
та етнонаціональних досліджень НАН  
України ім.І.Ф. Кураса*

Стосунки між працею і капіталом на території колишньої Російської імперії не були предметом широкого обговорення до 1896 р., коли країною прокотилася хвиля страйків. А до тих пір вважалося, що «в Росії робітничого класу в тому розумінні і значенні, як на Заході, немає, а через те не може існувати й робітничого питання, і перший і друге не можуть мати... ґрунту для свого народження...» [1, с. 9].

Україна відставала як від загального індустріального рівня Росії, так і від розвитку індустрії в окремих найбільш промислово розвинених регіонах. Вище від неї стояли майже всі краї Європейської Росії, за винятком Литви та Білорусії. Робітництво України наприкінці ХІХ ст. ні з технічного, ні з громадського, ні з культурного боку не було суспільною верствою високої вартості, за винятком хіба що Південної та Південно-Східної України, яка на 1897 р. давала працю 90 % усіх робітників-гірників [1, с. 34].

Індустріальний розвиток країни, що почався наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. потяг за собою не лише кількісне зростання робітництва, але й усвідомлення ним своїх економічних прав. І вже через рік після початку величезних страйків, тобто в 1897 р., було видано фабричний закон про зменшення робочого дня. А в 1905-1906 рр. нечуваний у світі розвиток страйкового руху та розквіт професійних організацій потягли за собою створення Міністерства торгівлі та промисловості, що мало служити не тільки інтересам капіталу, але й потребам праці. Було скликано навіть нараду з метою організації Ради праці. Одним з головних питань було з'ясування значення страйку для трудового договору. Можна сказати, що з 1905 р. це питання перейшло з юридичної галузі в галузь робітничого руху, у площину реальних конфліктів між робітниками та підприємцями. 28 січня 1906 р. громадський касаційний департамент розглянув питання, що стосувалися значення страйку для трудового договору.

Капіталізм в Україні не розвинувся настільки, щоб змобілізувати велику кількість людей для вступу в однорідне промислове середовище. Насамперед, робітничий клас не був численним. За дослідженням Н. Тройницького, він становив 7 % працюючого населення України [2]. По-друге, потреби в робочій силі значною мірою задовольнялись російськими робітниками. Згідно з Ф.Е. Лосем, українці становили 39 % робітничого класу [3, с. 95-96]. У Катеринославській губернії, промислового центрі України, українці становили чверть тих, хто працював на шахтах і третину – в металургії. Нарешті, Україна характеризувалась високою часткою заводського пролетаріату, що класифікувався як тимчасові робітники. Отже, кількість та структура українських робітників дуже ускладнювали їхню організацію як згуртованої сили.

Не визнаний міською дрібною буржуазією та інтелігенцією, український рух не міг знайти собі місця серед робітничого класу. Пролетаріат великих міських заводів був ро-

сійський. Цей робітничий клас якнайкраще годився для політичної та профспілкової діяльності. Для незначної кількості українців, які опинилися в лавах промислових робітників, «елементарний культурний зріст... означав приєднання їх до руської культури» [4, с. 27]. Здебільшого українські робітники були зорганізовані російськими профспілками та партіями. Фактично це були філіали загальноросійських організацій, що мали єдину програму і тактику. За висловом І. Мазепи – одного з активних учасників національно-визвольних змагань, члена Української соціал-демократичної робітничої партії, - напередодні першої російської революції «малосвідомі національно українські робітники жили і боролися за свої інтереси під впливом і проводом російських соціал-демократів» [5, с. 161].

Після лютого 1917 р. почали складатися нові форми політичного та громадського життя. Завдання економічного робітничого руху вимагали від робітників організованої сили.

Найбільш впливовою та чисельною була Українська партія соціалістів-революціонерів, яка бачила «своїм кінцевим завданням перебудову сучасного капіталістичного ладу на лад соціалістичний... З тою метою партія організує українську демократію – робітництво та трудове селянство. Її практичним завданням є об'єднання всіх шарів працюючого, виснаженого люду для того, щоб вони визнали себе єдиним трудовим класом, побачили в цьому єднанні запоруку свого класового визволення, і шляхом планомірної організованої боротьби дійшли до соціального перевороту» [6, с. 117].

На роль партії українського робітничого класу претендувала Українська соціал-демократична робітничая партія, що походила від Революційної української партії. УСДРП нараховувала в своїх лавах лише 5 тис. членів. Незважаючи на те, що вона поступалась чисельно в Центральній Раді партії есерів, у Генеральному Секретаріаті УСДРП домінувала з червня 1917 р. до січня 1918 р. Отже саме від позиції УСДРП вирішальною мірою залежала консолідація різних партійних сил, а разом з ними – і соціальних груп української нації в цілому.

Найдосвідченіші теоретичні сили в 1917 р. були зібрані в Українській партії соціалістів-федералістів, яка представляла інтелігенцію, науковців. Орієнтація партії на заможні верстви населення не заважала і цій партії виступати за інтереси і потреби трудящих.

З іншого боку, виникла потреба для створення органів для розгляду трудових спорів.

Для примирюючих установ найбільш характерними були три риси: 1) надзвичайно поширена практика створення примирюючих камер на окремих підприємствах; 2) практика утворення центральних примирюючих камер для всіх галузей промисловості певного міста чи району (наприклад, губернії); 3) і тенденція до розширення прав та завдань центральних примирюючих камер [7, с. 4-5].

Утворення примирюючих камер було необхідним тому, що професійні робітничі союзи не були на той час настільки міцними, щоб взяти на себе керівництво всіма конфліктами на окремих підприємствах.

Трудові конфлікти за часів Центральної Ради вирішувались також і третейськими судами. Сфера дії третейських судів звичайно поширювалась на спори про застосування тих загальних умов праці, які встановлювались угодами організацій підприємців та робітників (колективні угоди про умови праці, тарифні договори).

В Україні 5 серпня 1917 р. вийшов закон «Про примирюючі інституції», який підвів правову базу під хаотичні пошуки різноманітних організацій і груп. Для Центральної Ради вирішення цього питання розпочалося лише під впливом Першого Всеукраїнського робітничого з'їзду, який проходив в Києві 11-14 липня 1917 р. і прийняв «Резолюцію в справі робітничої політики». З'їзд визнав необхідність утворення Генерального секретаріату праці, якому б надавалось право «регулювати обставини праці та взаємини між

працею та капіталом» [8, с. 7]. Це був перший крок щодо включення держави у вирішення трудових конфліктів.

Після жовтневих подій 1917 р. у Петрограді дії Центральної Ради щодо вирішення соціально-економічних питань були прискорені. У III-му Універсалі УНР від 7 листопада 1917 р. проголошувалися основні її кроки в цьому напрямі: впорядкування виробництва; 8-годинний робочий день; розподіл продуктів споживання; покращання організації праці; а також право на створення спілок та проведення страйків [9, с. 67-68]. Проголошені гасла були дуже загальні і не виходили за рамки тих положень, що проголосив Раднарком Росії.

Головним завданням Народного Міністерства праці після проголошення IV-го Універсалу було виявлення і регулювання взаємовідносин між працею і капіталом. Причому державне втручання в економічну боротьбу дозволялося лише в окремих випадках: для ліквідації конфліктів, де вжито всі засоби професійної боротьби без якихось наслідків; для розпочатих або потенційних конфліктів великого громадсько-економічного значення; для захисту соціально-слабких елементів пролетаріату.

На початок 1918 р. урядом Центральної Ради був виданий цілий ряд законів в галузі робітничого законодавства: «Про фабрично-заводські комітети», «Про примирюючі камери», «Про біржі праці»; проекти законів: «Про страйки», «Про профспілки», «Про трудові договори» тощо, акцент в яких робився на захист інтересів представників найманої праці. Звичайно це не задовольняло підприємців, і вони висунули вимогу щодо їхнього залучення до обговорення трудового законодавства.

На наш погляд, у цьому питанні стикалися не лише соціально-економічні, а насамперед національні інтереси, які й брали гору. Адже за словами В. Винниченка, «...буржуазія у нас чужонаціональна: жидівська, польська, московська. Вся тутешня буржуазія має ворожі нашій державі імперіалістичні плани... Наша держава повинна взяти на себе ведення народного господарства в головних його галузях. Це є так званий державний капіталізм» [10, с. 172].

Навесні 1918 р. в Україні різко змінилася політична ситуація. Однією з характерних її ознак було падіння авторитету Центральної Ради. 29 квітня до влади прийшов генерал П. Скоропадський.

Керівництво Української держави, як і уряд Центральної Ради, а ще раніше Тимчасовий уряд, створили у складі Ради Міністрів Міністерство праці. До функцій Міністерства праці входило: розробка законопроектів у галузі робітничого законодавства, нагляд за проведенням в життя законів з охорони праці, захист інтересів трудящих, регулювання відповідно до завдань державного управління діяльності професійних спілок, керівництво державним страхуванням робітників, вжиття заходів проти безробіття. Також до завдань Міністерства відносилось будівництво системи владних структур на місцях, які б керували організаціями, зв'язаними з робітничим питанням, наприклад, біржами праці тощо.

Але ні серед першого, ні серед другого кабінету Українських національних міністрів Генерального секретаріату навіть не було Секретарства праці, яке б займалося регулюванням трудових відносин. Отже, на першому етапі революції Центральна Рада втратила вагомий важелі впливу на робітництво.

#### **Список використаних джерел:**

1. Порш М. Робітництво України. Нариси по статистиці праці. – К., 1912. – С.9.
2. Тройницький Н.А. Численность и состав рабочих в России на основании данных первой всеобщей переписи населения Российской империи 1897 г. В2-х т. – СПб, 1906. – Т.1. – Табл.1.

3. Лось Ф.Е. Формирование рабочего класса на Украине и его революционная борьба. – К., 1955. – С.95-96.
4. Попов М.М. Нарис історії Комуністичної партії (більшовиків) України. – Харків, 1929. – С.27.
5. Мазепа І. Підстави нашого відродження. – Ч.1; Б.м., 1946. – С.161.
6. Українські політичні партії кінця ХІХ – початку ХХ століття. Програмові і довідкові матеріали. – К., 1993. – С.117.
7. Войтинский И. Примирительные камеры в России. – М., Б.г. – С.4-5.
8. Гриценко А.П. Українське робітництво на шляху творення національної держави (1-й всеукраїнський робітничий з'їзд 11-14 (24-27 липня 1917 р.). Історичні зошити. – 1992. – № 5. – С.7.
9. Конституційні акти України 1917-1920 рр. Невідомі конституції. – К., 1992. – С.67-68.
10. Христюк П. Записки і матеріали до історії української революції. 1917-1920 рр. – Відень, 1921. – С.172.



## УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ В ОЦІНКАХ АНДРІЯ ЖУКА: ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

**МАГУРЧАК Андрій Миколайович,**  
*к.і.н., науковий співробітник*  
*Національної бібліотеки України*  
*імені В.І. Вернадського*

Одним з переломних періодів ХХ століття у розвитку українського національного руху стала національно-визвольна боротьба 1917-1921 рр. Своє ставлення до подій цього періоду історії України зробив Андрій Жук (1880-1968). У буремні дні Першої світової війни він був одним із засновників Союзу визволення України, входив у склад Головної Української Ради, Загальної Української Ради, Бойової Управи Українських Січових Стрільців, був радником МЗС УНР, автором багатьох промов, статей.

По гарячих слідах на еміграції у Відні А. Жук дав оцінку подіям, процесам національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. у великій статті «В десятю річницю відновлення державности великої України», яка займала кілька номерів «Українського прапора», який виходив у Берліні. Військові дії Першої світової війни і російська революція 1917 р. перетворила «українське питання» із внутрішніх проблем Австро-Угорської і Російської імперії у питання міжнародної ваги, - наголошував А. Жук. При цьому він визнавав, що становище українства у складі Австро-Угорщини було кращим ніж в Росії, остання вбачала в цьому загрозу в поширенні «українського сепаратизму» на територію Наддніпрянської України. З початком революції 1917 р. проявляється внутрішня трагедія українства, яка на думку А. Жука, мала три основні вади – малу кількість представників української еліти, яка могла вирішувати національні питання і втрата ними зв'язку із українськими культурними і політичними традиціями. Національна несвідомість широких мас, зрусифікованість української інтелігенції, яка була в орбіті російської, конфлікт інтересів се-